

Güney Azərbaycan folkloru
**TƏBRİZ VƏ MARAĞA BÖLGƏLƏRİNDƏN
TOPLANMIŞ FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ**

Güney Azərbaycan folklor mühiti hər şeydən əvvəl Ümum Azərbaycan mədəniyyətinin tərkib hissəsi olmaqla zəngin şifahi irsi ilə seçilməkdədir. Folklor ədəbiyyatımızın ən qədim janrlarına bağlı müxtəlif mətnlər, oyun növləri, mərasim ritualları, dastançılıq ənənələri və s. bu gün də bölgədə özünün geniş toplama və tədqiqatını gözləyən problemlərdəndir. Bu sayda Güney folklor ədəbiyyatından Təbriz inancları, Zəncan bölgəsindən toplanan tuluq nəğmələri və Marağa, Təbriz nağıllarından nümunələri təqdim edirik.

Təbriz inancları xalqın əski düşüncə, sınımaları üzərində yaranmış, uyğun rituallarda formalaşan məişət adət-ənənələrindən götürülmüşdür. İnancların müasir dövrümüzə qədər Təbriz məişətində qorunması, eləcə də özünün rituallaşma qaynaqları maraqlı doğuran cəhətlərdəndir. Təsədüfi deyildir ki, Güneydə nəşr olunan “El bilimi” dərgisinin ayrı-ayrı saylarında folklor irsimizdən bölgə materiallarında inancların toplanılması və nəşrinə xüsusi diqqət yetirilməkdədir.

“Tuluq çalxalama”, “tuluq tutma”da xalq məişətinin ən qədim iş məşğuliyyətlərindən olmaqla əmək prosesində öz uyğun nəğmə mətnlərini formalaşdırmışdır. Bu nəğmələrdə tuluğun hazırlanması, əhəmiyyəti, ailənin ruzi mənbəyi olması məzmunu ilə yanaşı, xalqın istək və arzuları, inanc və düşüncələri də yer almaqdadır. Təəssüf ki, müasir dövrdə artıq bu məşğuliyyətlərə məişətdə yer verilmir və “tuluq tutma”, “tuluq çalxalama” ənənələri öz məzmununu yalnız nəğmə mətnlərində qoruyub saxlamışdır. Təqdim edilən nəğmələr Zəncanın Hərmədərə (Nəsirabad), Dərəlik, Dəyirman dərəsi, Bulamacı, İmam, Mirzəxanlı kəndlərinin və s. ayrı-ayrı yerli sakinlərindən toplanılmışdır.

Təqdim etdiyimiz digər folklor nümunələri isə nağıllarla bağlıdır ki, biz buraya Təbriz və Marağa bölgələrindən toplanılmış nağıl mətnlərini daxil etmişik. “Əsalət” və “Ac qurd” nağıllarından fərqli olaraq “Sitarə” nağılı Güneydə keçirilən “Çillə gecəsi” mərasimində Susən xanım Nəvadəyi Rəzi tərəfindən söylənilən səsli dinləmədən tərəfimizdən yazıya alınmışdır.

Materialları toplayıb çapa hazırlayan:

Mətanət Abbasova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

TƏBRİZ İNANCLARI

- Gün tutulmanın dövlətə (hakimiyyətə) zərəri olar, Ay tutulmanın millətə zərəri olar.

- Ulduz keçəndə tanıdığımız ən yaşlı kimsə ölür.

- İlan dərisini evdə saxlamağın düşər-düşməzi olar.

- Tülkü quyruğunu evdə saxlamaq uğurlu olar.

- Qədim zamanlar evdə çörək bişirib, bir-birinin üstünə yığıb yəxdan üstə qoyardılar. O zamanlar ilan çox olardı və gahdan evlərə girərdi. Gahdan ilan yəxdan üstə olan çörəklərin üstündə cəmə¹ vurub, oturardı. Onda ilanın özü ilə

¹ Cəmə - qıvrılmaq, halqa vurmaq.

çörəyə bərəkət gətirməyinə inanıb, - deyərdilər: “Çörəyimiz üstə ilan yatıb, yəni nə qədər yesək, çörək qurtarmaz”.

- Sarımsaq əkməyin düşər-düşməzi olar. Əgər düşməsə, əkininə, can və ya mal zərəri yetişərdi.

- Gün daldasında (gün batan zaman) uşaq vurmazlar. Əgər birin sən vursan, birin də bizdən yeylər vurur.

- Dağ (isti) suyu yerə tökəndə “bismillah” deyillər. Bizdən yeylər “bismillah” dan qaçar. Deməsək, qaynar su üstlərinə tökülər, qarğış edərlər, adam oğlu ziyanın görər.

- İnağın qabaq dizlərində olan sümüyün aşığı ilə oynamazlar. O aşığı birinin damına da atmazlar. İnanca görə, o aşığı birinin damına atsan, o ev tökülüb, viran olar.

- Aynanı gün qabağına tutub, evə şövq salmazlar. Hansı evə ayna şövqi düşsə, o evdə özəlliklə ər-arvad arasında dava düşər.

- Nəzərlənməkdən qorunmaq üçün qız-gəlinlər yaş üzərlikləri dərib rəngbərəng saplara düzüb ayna dörəsinə, yelpiyə və ya əks qablarına yapışdırıb, göz qabağına asardılar. İnanclara görə, evə girənin gözü bu üzərliklərə sataşar və nəzər vurmağının qabağın alar. Səhərdən səhərə evlərdə üzərlik salarlar, amma axşamüstü üzərlik salmağın əsəri olmaz.

- Bir evdə xəta-bala çox olsaydı bir nəfərin nəzərləməyinə inanıb kim gəlib gedəndə belə olmağa diqqətli olardılar. Əgər nəzərləyən adamı tapsaydılar, onun başmağının altından və ya paltarından bir zərrə gizləncə kəsib neçə yol ayrıcıdan çör-çöp yığıb bir az üzərlik ilə yandırıp evin adamları və bər-bucağına tüstüsünü verərdilər. Beləliklə, bəd nəzər o evdən çıxardı.

- İşlərdə tək səbr, cüt səbri mülahizə eliyin. Yəni, bir iş başlayanda əgər bir nəfər tək asqırsaydı, əl saxlayıb, salavat çevirib, sədəqə çıxıb sonra iş başlayardılar. Əlbəttə, bir də deyərdilər, bizə tək səbr düşməz, o işi görmədən vaz keçərdilər. Əgər biri cüt asqırsaydı şükür eliyib, işin uğurlu olmağın sanıb arxayın başlardılar. Əgər iki dənədən çox asqırsaydılar “xeyirdən-şərdən sovuşdu, işiizdə olun,”- deyə səbrə önəm verməzdilər.

- Qeyçinin ağzı açıq olsa, düşmənin ağzı açıq olar və hər yerdə adamı pislərlər. İş qurtulandan sonra qeyçinin ağzın bağlıyıb ortadan götürərlər.

- Başmaqlar üz-üzə duranda, ya da bir-birinin üstünə çıxanda adamın qiybətini eləllər. Onda başmaqları topluyub çevirib, cüt qoyarlar.

- Evdə və ya divar başında pişik üzün yusa, üzünü hansı evə tərəf olsa, o evə qonaq gələr.

- Çayı süzgəcdən süzməsələr, içində tilif gələr. Çay tilifinin içində uzun çöp olsa durub evə qonaq gələcək deyər, evi yır-yığış eliyərlər.

- Bəhanə tutub çox ağlayan uşağa “baş yeyən uşaq” deyərlər. Yəni o uşağın ata və anası tez ölər.

- Biri oturanda dizlərin qucaqlasa, deyərlər: qəm gətirər, aç qucağuvu.

- Uşaq işqırmaq (eşqirəq) tutanda onun işqırmağının qabağın almayıb deyərlər, qursa q genəldir.

- Yaşlı xanımlar paltarlarının yaxasına sancaq taxardılar. İnanclara görə, cin dəmirdən qorxar və sancaq yaxasında olan adama zərər toxunmaz.

- Keçmişdə sarı, qərə, göy və qəhvəyi muncuqları sapa düzüb xanımların boynuna və uşaqların sol çiyinlərinə bağlayıb deyərdilər, bu muncuqlar qoymaz naxoşlasın və ya qara bassın.

- Zahı xanım 40-ı çıxmayana kimi (uşağın doğumundan 40 gün keçənə kimi) qəbir üstünə getməz.

- Qırxı çıxmayan uşağın üstünə çiy (bişməmiş) ət gətirməzdilər. Qırxlı uşaq olan yerə bişirilməmiş ət aparsan, onun boynu üstündə durmaz.

- Qızılca tutan uşağın başının üstünə bir qabda qırx yumurta qoyub, bir kasa su, içində də bir təsbəh qoyub, gündə 3 dəfə təsbəhi suya salıb uşağın üstünə çilərdilər. Bu işə çillələmək deyirdilər.

- Qızılca tutan uşağın üstünə qırmızı bir parça salıb, yaxud qırmızı parçanı uşaq olan otaqda pərdə kimi aslayıb deyərdilər: “Qırmızı qızılcanı sevindirib, soldurar”.

- Qızılca tutan uşağın başı üstünə qoyulan yumurtaları bir yoxsula verərdilər. İnanca görə, yumurtalar qoymaz gələn qonaqların gözü uşağa dəysin.

- Əgər bir yerdə iynə görsələr, onu götürüb uca bir yerə sancarlar. Bir kəsin evindən öz evlərinə iynə gətirməzlər. Əgər birindən tikiş tikmək üçün iynə alsalar da onu qaytarıb sahibinə verərlər.

- Zahının qırxı çıxmayınca evdə tək qoymazlar. Körpənin də başı üstə 40 günə kimi pıçaq qoyarlar.

- Xoruz vaxtsız banlasa və ya toyuq banlasa, şum¹ olar. Banlayan toyuq və ya vaxtsız banlayan xoruzu seyidə verərlər.

- Uşağa 2 yaşına kimi bal verməzlər, dili pəltək olar.

- Kirpik səyriyəndə üstünə balaca qırmızı rəngdə ip yapışdırıb deyərlər: “Xeyirliyə səyriyəsən, mən səni sevindirirəm, sən də məni sevindir”. İnanca görə, kirpik səyriməsinin düşər-düşməzi olar.

- Boylu xanım aya baxmaz. Baxsa, uşağının üz-gözünə “ay xalı” düşər.

- Əzan çağı ev süpürməzlər, evin bərəkəti gedər.

- Yeməyə başlayanda “bismillah” desən, bizdən yeylər yeməyinə əl vurmazlar və yemək bərəkətli olar.

Qeydə alan: Zivər Abbasi

¹ Şum-yamanlıq